

ZOLNAY LÁSZLÓ

Boldog idők a Duna partján¹

(részletek)

Dunakeszi és Alag a maga mikrovilágával és a táj – a csodálatos lovaregyleti rétek, az istállók, a versenylovak, a lovaregylet emberei (arisztokratáktól, lovászgyerekekig) – egy számomra eddig ismeretlen csodavilág volt.² Fenn az alagi hegyen, a templommal meg a község házával szemben, itt tanyázott hatalmas szőleje közepén nagynénémnek, Zolnay Erzsikének előzevegyült férje, Barnabás Pál. Sűrűn felkerestem; az ő kurzív betűs írógépén kopogtattam le első versikémet. [...] Egyébiránt az öreg harcos jó szőlősgazda volt, de azzal vádolgatták, hogy borát maga issza meg. Néha egy Lippe úr nevű öreg, kikopott zsokét hívott meg, hogy vén diófája alatt üldögélve felidézzék a boldog Ferenc József-időket. [...]

A két világháború közötti Alag

Alag is – csakúgy, mint korábban a Bethlen udvar – szociális kövülete volt a Ferenc József-i s a Horthy-féle Magyarországban. Itt lakott Odescalchi Béla herceg³ – később a Földművelésügyi Minisztérium lótenyésztési főosztályának vezetője – meg Száhlender Sándor[!]⁴ ny. altábornagy, a csendőrség egykori szemlézője. Száhlender remek szoldateszk férfiú lehetett: az Isonzónál az ezer sebből vérző szétvert, pánikba esett doberdói alakulatok roncsait díszlépésben vonultatta fel. (Egy szemtanú, Gál József nagybátyám, tüzér százados mesélte el nekem.)

Száhlenderék is fenn laktak az alagi hegyen, Barnabás Paliék szőleje szomszédságában. (Száhlenderné, előzőleg Bethlen Pálné, a nemeskéri Kiss család tagja volt. Bátyja, Géza, gödi birtokos, a kormányzó fővadászmestere. Valaha az övék volt – Zólyomban – a véglesi várkastély. Száhlendernek fogadott fia, Bethlen Pali iskolatársam volt. A Werbőczy-be menet-jövet naponta együtt vonatoztunk be Pestre s ki Alagra. Később a Ludovikára került, huszár százados lett.)

Csöstül laktak itt a tegnapi világ mágnásai, Pejacsevichék, Herbersteinék. Egyesek tisztos szegénységben. Az utóbbi család sarja, Herberstein Henrik – Harry – gyerekkora óta lovas champion volt. Ő is a Ludovikára került, majd repülő lett. Tragédiája – s a labirintusjáték rejtélyeinek egyike: mint fiatal ludovikás vagy repülőtszít részt vett Megyeren egy akadályversenyen. Lova bukott, és Herberstein meghalt fiatalon.⁵

Itt lakott Keresztes Ákos ny. huszár kapitány is, mint lovastréner. Fiai közül a kis Ákos utóbb hadnagyként esett el a második háborúban.

Az alagi patikusék lakója volt egy Madas László⁶ nevű tanárjelölt. Ezzel a Madassal egyszer, június elején, átúsztam a Dunát. Görcsöt kapott, s kis híján vízbe fulladt. Egy, a horányi csárdától odasiető halász húzta ki, s emelte őt a ladikjába. Én – hiába igyekeztem – nem tudtam utánaúszni, annyira elvitte a víz.

A szomszédos villák egyikében rezideált Rác István vasúti főfelügyelő özvegye, Jeney Margit. Anyám összebarátkozott vele. Annyival is inkább, mert Lili nevű leánya – kitűnő Dohnányi-növendék – Gál Tibort, unokatestvéremet tanította zongorázni.⁷ Ám a Rác családnak több tagja is volt; lassan valamennyiük engem is bűvkörébe vont. Lili[...] ekkor jött vissza Párizsból. A másik leány, Gitta – színes, érdekes nő – egy Meffer-hivatalnok neje, majd özvegye lett. A legifjabb Rác leány, a szép Katalin Horusitzky Zoltánnak, az akkor fiatal komponistának, Kodály egyik növendékének volt ifjú felesége.[...] Nyaranta Horusitzkyék is itt töltötték a szünidőt. Horusitzky – ritkábban Rác Lili – ilyenkor óriási zongorázásokat művelt a Rác-villában.[...]

A Rác-villa napjainkban

1 A részletek az alábbi műből valók: Zolnay László: *Hírünk és hamvunk*. Tények és Tanúk sorozat, Budapest, 1986.

2 A visszaemlékezés az 1932-től 1934-ig tartó időszakot öleli fel.

3 Herceg Odescalchi Béla lótenyésztőként és versenyistálló-tulajdonosként az 1930-as évek elején a lovaregylet elnöki posztját is betöltötte. Kúriája ma is áll Alag belvárosában, melynek tómszerű, emeletes tornyában a herceg zongoraszóbat rendezett be.

4 Valójában Száhlender Béla. Életről részletesen lásd Mühlbacherné Száhlender Magdolna: *Apám, Száhlender Béla* In: *Dunakeszi Helytörténeti Szemle* I. évf. 3. szám, 2008. december, 11-12.

5 Herberstein Henrikről részletesen lásd Szász György: *Herberstein Henrik gróf halála* In: *Dunakeszi Helytörténeti Szemle* II. évf. 1. szám, 2009. május, 2-3.

6 Madas László (1910-1997) gyémánt diplomás fizikatanár, Mikola Sándor díjas

7 A Rác család 1901-ben költözött ki Dunakeszire a mai Könyves Kálmán utcában található ún. Wolf-villába, melyet később át is épített. Rác Lili (1900-1966) zongoraművésznő itt nyitotta meg a település első zeneiskoláját az 1930-as években. A környékbeliek a házat csak „zenepalotaként” emlegették.

Így hát – a sok alagi szépség és előkelőség világába – Ráczkával-Horusitzkyékkel a szellem fénye is belelobbant.[...]

Ám egy új világ nyílt meg számomra akkor, amikor felvirradt, vége lett a télnek, és a Duna vonzott, elragadott, felkínálta magát. Egy öreg vízház – vagy gépház – állt a Dunaparton, mellette gyönyörű jegenyefasor. Fűzek, göcsörtös gyökerekkel, mintha csak bele akarnának markolni az emberbe. Ide húzódtam le két esztendőn át, és már május végén nekivágtam a hideg Dunának. Ilyenkor gyorsan kellett úsznom. Ez – a gyors úzás – egyébként nem volt kedvemre való, de fáztam, csontsovány voltam. Legkivált háton úsztam, s a melegebb napokon délelőtt is, délután is átúsztam a horányi partra, a Szentendrei-szigetre. A délelőtti nap itt, a szigeten volt káprázatos; délután már a dunakeszi oldal jegenyéit, fűzeit verte a nap.

A dunakeszi Duna-part Petanovics József 1930-as években készült felvételén

Jó társam volt ezekben a vízi kalandokban – a nálam jobb úszó – Rácz István. De csatlakozott időnkint Kálmán fivérem is. Itt tettünk szert egy új – nálunk valamivel idősebb – barátunkra, Szalay Károlyra. Ő valaha honvédtiszt volt, de ott hagyta a hadsereget, s a Weiss Manfréd Műveknél helyezkedett el. Kis villájuk a Gál Emil-féle ház⁸ szomszédságában volt; sűrűn összejöttünk Károllyal, szüleivel s kedves fiatal feleségével.[...]

Úszótársammá s hűséges sporttársammá vált tündéri kuvaszszukám, Sajó is. Amikor egy május-júniusi napon először mentem le a Dunához, hogy belekóstoljak hideg vizébe, Sajó – a kuvasz az egyetlen víziszonyban szenvedő kutya – idegesen szaladgált a parton. És vonyított keservesen, amikor látta, hogy megmerülök. Ezúttal nem vágtam neki a tavaszi ártól még jéghideg és szennyes folyamnak. Másnap-harmadnap azonban igen. S mi történt? Sajó egy ideig keservesen vinyogott a parton, futkosott le-fel. Aztán csak belebátorodott a vízbe. S a nyár derekán már úgy kelepeltem át – háton – Dunakeszi partjáról Horányba, hogy időnkint már nem használ-

tam lábam-kezem sem, Sajó bozontos farkába kapaszkodtam, s így hátamon fekvő vontatott a vízen. Ettől fogva Sajót már nem lehetett a vízből kiimádkozni.[...]

Sajót egyébiránt nehezen tudtam leszoktatni arról, hogy a csirkéket, tyúkokat hajkurássza. Egyszer a Dunakeszi és Alag közötti réten – ma már szép falanszter, új városrész van a helyén – közepébe rontott egy magokat szedegető csirkecsoportnak. Az egyik, valami agg tyúkanyó, szerencsétlen jószág magasra repült riadtában. Ám amikor visszaesett, Sajó egyetlen harapással kioltotta életét. [...]

S búcsúzóban ezektől az alagi és dunai emlékektől! Eszembe jut, megképzik előttem egy furcsa, vad dunai kaland. Ezúttal Alagra költözünk át, a Huba u. 4. sz. alá. Egy fiatal házaspár, báró Puchner Pista és neje, Boér Anikó vilájába.

Alagi életkép a két világháború között a Batthyány utcai Petanovics-ház kertjében

Egy nyári délután – Pest felől – szokatlan irányú viharos szél fújt, s kemény fekete felhőket sodort felénk. Északra. Éppen ebédeltünk. Izgatott a készülődő vihar. De ezt nem Alagról, hanem a Dunáról akartam látni. Biciklire ugrottam, s fürdőgatyámmal a kezemben percek alatt lerohantam a Duna-partra, az öreg vízmű jegenyéihez. A jegenyék gyönyörű sorfala már erősen hajlongott. Szokatlanul: dél felől jött ez a júliusi vagy augusztusi vihar. Talán bennem dühöngött annyi leplezett vadság, hogy ez a feszült, villám-lásoktól, dörgésektől terhes, félelmetes közelgő vihar megnyugtasson. Így valahogy lehetett! Hamarosan ledobáltam a ruháim, és vackaimat biciklimmel együtt bedugtam egy kunkorgó gyökerű, vízmosta fűzfa üregébe. És eztán be a Dunába. Sajóval együtt.

Ekkor már dörgött, villámlott s egyre közelebb ért a délről érkező fekete függöny. Ilyen méretű vihart sem addig, sem azóta – még 37-es adriai vitorlázásom idején a tengeren, de az Alföldön vagy a Felvidéken sem láttam. A fekete felhőtömeg olyan volt, mintha egy felgöngyölt koromfekete szőnyeget hajtogatnának, görgetnének. A forgó, kavargó, kibontakozó felhők körös-körül beborították a látóhatárt. Jócskán beúsztam már, amikor megjött az eső, s lassan bele-

⁸ Gál Emil Zolnay nagybátyja volt. Az ő házában laktak Zolnayék dunakeszi-alagi éveik alatt.

kerültünk a vihar gózába. A villámok-dörgések pergőtüze percre sem szünetelt. Az esőt a jég váltotta fel. S a sűrűn zuhogó jég nemcsak hogy vörösre korbácsolta fejem s a vállam bőrét, hanem úgy felpaskolta, felverte a vizet is, hogy még amikor - a vízben talpalva - majdnem derékig kiemelkedtem: a partot is alig-alig láttam.

Sajó szűkölt a vízben, s egészen mellém húzódtott. Én meg legszívesebben hajahúzáztam volna; ilyen mámorító, elementáris színjátékban még sose volt részem! A szél is vadul fújt; olyan zaj volt, hogy a kiáltást sem lehetett volna meghallani. Lassan azért elvonult ez a démonikus zivatar. Amikor sajgó, jégverte, öszvér tagjaimmal a partra húzódtam, s Sajó vígan rázogatta bundájából a vizet - majdnem földbe gyökerezett a lábam: a Duna-parti gyönyörű kettős jegenyesor jegenyéinek a fele a földön feküdt; derékba törtek a pasztorális Duna-partnak ezek a gyönyörű vitéz őrei. Oda kedvenc tanyánk, a Horányi-rév felé eső „mitológiai liget” is! Mindenütt letarolt jegenyék, füzek.

Anyám - jó szatymazi szokás szerint - szentelt gyertyát gyújtott, kezét tördelve fogadott, mire csuromvizes sortomban és pólóingemben, a sáros szörnyű Sajóval együtt hazahérem...

A házon, ezen a Puchner-féle villán is piszkos munkát végzett a vihar; ablakok törtek be, s a széllal útra keltek a tető cserepei meg a palák... az utcákon patakokban folyt a víz... És a jég még akkor is állt - hirtelen a tüzes nyári nap hőmérséklete vagy tizenöt grádust esett -, amikor Duna-partról felértem Alagra.

- Legalább a vízbe ne mentél volna... valahol meghúzódhatnál volna a parton - mondta anyám. - Hiszen a vízbe bele is csaphatott a villám...

- Csapkodott is! De ha a parton maradok, akkor meg könnyen rám dőlhetett volna valamelyik fűz vagy jegenye...

Hát jó vad kaland volt. Másnap mesélték, hogy valamivel lejjebb, Dunakeszi és Újpest között egy uszályt vízen ért a vihar. Vontatóhajója megúszta a dolgot, de az uszály elsüllyedt. [...]Tán ez volt a búcsúm ettől a furcsa két évtől... s vele a kamaszkor boldog mámorától.[...]

Zolnay László (Budapest, 1916. március 16. - Budapest, 1985. június 8.): régész, művészettörténész, a történelemtudományok doktora. Zolnay szegedi és felvidéki középnevelő

Zolnay László

ősei ellenére a két háború közötti időszakban egy fokozatosan elszegényedő, peremre sodródott úri hivatalnokcsaládban nőtt fel. Bár születésekor még a Várra néző Bors utcai lakásban élt családja, azonban minisztériumi tisztviselő apja és háztartásbeli anyja 1924-ben történt válása után mindkét szülő lába alól kicsúszott a talaj. A család nem tudta fizetni a Bethlen-udvari lakás bérét, ahova a húszas

években költözött. Bútoraikon és ékszereiken is fokozatosan túl kellett adniuk. Az édesanya bátyjának, Gál Emilnek alagi nyaralójába költöztek ki. Az anyja által nevelt Zolnay a gimnáziumi évek jó részét innen ingázva töltötte. A budapesti Pázmány Péter Egyetemen 1938-ban filozófia-esztétika-művészettörténet tárgyakból doktori oklevelet szerzett.

A Franklin Társulat könyvkiadójában lett lektor, majd a Tükör c. folyóiratnál segédszerkesztő. 1939-től a Friss Újság munkatársa. 1941-től a lapot kiadó Általános Nyomda és Grafikai Rt. cégvezetője, majd ügyvezető igazgatója. 1949-ben rövid ideig a rádió munkatársa, majd ugyanebben az évben a budavári ásatásoknál alkalmazták. 1951-ben szakmai nézeteit kifogásolva elbocsátották. 1952-ben az egri Dobó István Múzeumban dolgozott, 1953-tól az esztergomi Balassi Bálint Múzeum igazgatója. Ő rendezte az esztergomi Keresztény Múzeum, a Kincstár és a Vármúzeum anyagát is. 1960-tól a Művészettörténeti Dokumentációs Központ, 1961-től a Bp.-i Történeti Múzeum főmunkatársa. Fontosabb ásatásai: a budaszentlőrinci pálos kolostor, a budai nagy zsinagóga, a XIII. sz.-i királyi szálláshely. 1967-től a budai várpalota területén folytatta ásatásait, 1974-ben felszínre hozta a budavári gótikus szoborleletet. Számos művészettörténeti, régészeti könyv szerzője.⁹

A szöveget közreadta és lábjegyzetekkel ellátta: Lőrincz Róbert.

⁹ Magyar Életrajzi Lexikon. Bp., 1994; <http://rec.iti.mta.hu/rec.iti>